

Kapitola 12.

Armády starověku

Mezi prvními nástroji vyrobenými lidskou rukou byly i zbraně určené sice původně k lovu velkých zvířat, které ale mohly být v případě ohrožení nebo útoku použity i proti jiným lidem. Jelikož lidstvo v pravěku ještě neznalo písmo, je možné si vytvořit jen přibližnou představu o průběhu konkrétních drobných ozbrojených střetnutí a jejich výsledcích pouze na základě dochovaných nástěnných maleb. I když život na úrovni existenčního minima znemožňoval, aby se v pravěké společnosti vyvinula třída válečníků, přesto se na některých vyobrazeních objevují muži v primitivních verzích ochranné zbroje. Popsaný jev vysvětlují moderní autoři jako důsledek populační exploze po konci poslední doby ledové. Když lidé nemuseli čelit nepříznivým klimatickým podmínkám, větší procento jejich potomků se dožilo dospělosti a jednotlivé kmeny již nemohla uživit stávající loviště. Proto se skupiny často střetávaly v bojích o teritorium nebo potraviny a někteří jedinci nejspíš začali používat stromovou kůru a zvířecí kůže k výrobě primitivní ochranné zbroje. Rovněž se objevují první verze štítů.

Všichni válečníci se ale po skončení bojových operací museli okamžitě vrátit ke svým původním rolím lovců a sběračů, aby zajistili své komunitě nezbytné životní minimum. Jelikož většinu svých zbraní znovu obrátili proti lovné zvěři neexistovala v pravěku žádná společenská vrstva, kterou bychom mohli nazvat profesionálními vojáky. Situace se radikálně změnila zhruba okolo roku 4000 př. n. l., kdy se v údolích mezi řekami Eufrat a Tigris objevila **sumerská civilizace**, která již byla schopná zajistit si větší množství potravin, než by mohla sama spotřebovat. Aby se společnost mohla zbavit přebytečných produktů a zároveň získat jiné, kterých měla nedostatek, začal se rozvíjet dálkový obchod. Bohatí kupci cestující na velké vzdálenosti, ale představovali až příliš lákavou kořist pro různé skupiny chudých a často kočujících kmenů. Proto začaly na obchodních cestách vznikat „opěrné body“, které již obývaly stále ozbrojené posádky. Dalším důvodem k vytvoření pravidelných ozbrojených jednotek byla také ochrana sýpek a skladišť potravin před lupiči a nájezdníky. Ohrožení zemědělci začali kolem svých sídel postupně budovat primitivní ochranné prostředky (ploty, příkopy, zdi atd.), které sice ochránily jejich úrodu před malými skupinami nepřátel, ale proti rozsáhlým útokům sousedních kmenů nezaručovaly vždy dostatečnou ochranu. Vítězství v bitvě nebo v ozbrojeném konfliktu rovněž zvyšovalo prestiž společenských elit (panovník, aristokracie aj.), které se objevují již ve starověkém Sumeru.

I když první lidské civilizace měly prostředky na vytvoření společenské skupiny profesionálních vojáků, kterou zároveň nutně potřebovaly pro zabezpečení svého dalšího ekonomického a politického rozvoje, teprve okolo roku 3000 př. n. l. se na starověkých bojištích objevují skupiny válečníků, které úrovní své organizace a výzbroje alespoň vzdáleně připomínají moderní vojenské jednotky. Jejich výzbroj tvořily kromě zastaralých kamenných nástrojů také již kovové zbraně. Na hroty kopí, oštěpů a čepele mečů a dýk se nejdříve používala slitina cínu a mědi – **bronz**. Ačkoli se oba uvedené kovy ryzí vyskytují v přírodě mnohem méně než železná ruda, jejich hlavní předností jsou nízké teploty tání (měď 1083 °C a cín dokonce jen 232 °C), které umožňovaly starověkým kovářům opracovávat je pouze na hořícím dřevě při maximálních teplotách do 1100 °C. Železo taje ale až při teplotě 1538 °C, a proto jej starověké civilizace zpočátku nevyužívaly navzdory jeho bohatým nalezištím v oblasti dnešního Blízkého východu.

První železné zbraně se sice v hrobech objevují již roku 3000 př. n. l., ale jedná se pouze o ojedinelé kusy, možná meteorického původu. První civilizací, která začala kolem roku 1600 př. n. l. hromadně zpracovávat železo na zbraně, byli **Chetitě**. Vytěženou rudu nasypali do jam naplněných uhlím, které během hoření dosahuje teplot okolo 1500 °C, a měchy po stranách zajišťovali celému procesu dostatečný přísun kyslíku. Jelikož se chetitští panovníci snažili ochránit tajemství své technologické převahy nad okolními starověkými státy, rozšířila se masová výroba železných zbraní až po roce 1180 př. n. l., kdy padla jejich říše pod nápor tzv. „mořských národů“. Na troskách chetitského impéria se v 9. století př. n. l. zrodila **новоasyrská říše**, která mohla novým a kvalitnějším kovem začít vyzbrojovat své statisícové armády, se kterými si postupně podmanila téměř celý dnešní Blízký východ.

Armády ale netvořily pouze skupiny podobně vyzbrojených válečníků v ochranných zbrojích. Již okolo roku 3500 př. n. l. se ve starověkém Sumeru na bojišti vedle **pěchoty (infanterie)** objevil **válečný vůz**. Dalších téměř 1600 let se složení antických vojsk příliš nezměnilo, kromě postupného vylepšování výzbroje a výstroje obou hlavních složek. Nové typy vojenských jednotek se objevily až v 9. století př. n. l. v armádách novoasyrských panovníků. Válečná vozba, která nemohla operovat v horském nebo nerovném terénu, byla postupně nahrazována jezdci na koních – **kavalérií**. Také se v dochovaných pramenech poprvé objevují zmínky o **technických jednotkách**. Jejich hlavními úkoly bylo stavění mostů, oprava silnic a budování komplikovaných obléhacích zařízení pro své spolubojovníky. Pokud početné vojsko vytáhlo na dlouhodobé tažení do vzdálených oblastí, potřebovalo zajistit přísun životně nutného proviantu a vody a také nové výzbroje a výstroje. Popsané úkoly plnily **týlové jednotky**.

Starověká pěchota na Blízkém východě

Poprvé se starověcí pěšáci objevují v armádách starověkých sumerských městských států. Jejich hlavní výzbrojí bylo asi dva metry dlouhé kopí s kamenným nebo kovovým hrotem, které ještě doplňovaly pobočné zbraně (kyje, sekery aj.). Ochranu před protivníkovými zbraněmi zajišťovala prvním pěšákům v lidských dějinách kožená a v mladších obdobích i kovová zbroj a především rozměrný dřevěný štít. Podobnou výzbroj a výstroj budou pouze s drobnými technickými vylepšeními používat starověcí pěšáci až do 2. století př. n. l., kdy budou makedonští vojáci s šestimetrovými kopími a malými štíty poraženi v několika bitvách římskými legionáři, kteří budou bojovat se svými asi 60 cm dlouhými železnými meči (gladius). I když čelní pozici mezi starověkými pěšáky nyní zaujali římsí legionáři, **kopiníci** se stále objevovali na starověkých i středověkých bojištích. Evropské armády přestaly využívat infanteristy vyzbrojené kopími až na počátku 16. století n. l., kdy se začalo masově rozšiřovat používání střelného prachu. Popsaná **těžká pěchota** představovala v armádách antických vládců elitní jádro ozbrojených sil, které podporovala a chránila před útoky protivníkových sil **lehká pěchota**, kterou tvořili vojáci jen bez výstroje nebo jen v nekvalitní zbroji. Kopiníci se postupně vyvinuli ve **stále profesionální jednotky**, jejichž příslušníci v době míru nevykonávali civilní povolání, ale působili jako strážci důležitých státních budov a také společenských elit. Lehkooděnci byli většinou odvedeni na začátku války a po jejím skončení se přeživší museli rychle vrátit ke svým původním profesím, aby nebyla vážně poškozena ekonomika státu.

Kromě sečných a bodných zbraní se starověcí pěšáci začali v mladších obdobích vyzbrojovat i prvními typy zbraní, se kterými mohli bojovat na větší vzdálenosti, než je délka paže – **luky**, **oštěpy** a **praky**. Ačkoli první vyobrazení **lučištníků** se objevují na náhrobcích již ve 4. tisíciletí př. n. l., první masová nasazení infanteristů s luky jsou doložena až kolem roku 1800 př. n. l. Původní **jednoduché luky** s maximálním dostřelem necelých 200 metrů, byly proti lehké pěchotě účinné pouze na vzdálenost 100 – 150 m a proti vojákům ve zbroji dokonce pouze kolem 30 metrů. Po roce 2300 př. n. l. se v Mezopotámii objevují tzv. **skládáné luky**, k jejichž výrobě se používaly dřevo, rohovina, šlachy a zvířecí rohy nebo kosti. Nová zbraň měla maximální dostřel až 650 metrů, proti lehkooděncům byla účinná na vzdálenost 270 – 360 m a proti kovové zbroji asi na 90 metrů. I když byli pěšáci s luky efektivní vojenskou silou proti formacím nepřátelské pěchoty, většinou nenosili zbroj, čímž se stali prakticky bezbrannými proti útokům protivníkových kopiníků a lučištníků. Vojska asyrských panovníků a perských velkokráľů proto vytvářela speciální jednotky **štítonošů**,

kteří svými štíty s dalšími pobočnými zbraněmi chránili své spolubojovníky s luky proti nepřátelským silám.

Typickou bojovou formací starověké pěchoty byla **falanga**, kterou zpočátku tvořily šestistupy těžkooděnců, které za sebou stály v jedenácti řadách. Každý voják se chránil svým štítem a zároveň ho na bocích kryli jeho spolubojovníci. K boji s nepřítelem infanteristé používali kopí. V mladších obdobích, kdy jednotky těžké pěchoty již tvořili profesionálové, mohli na bojišti dokonce provést obrat vlevo nebo vpravo a vytvořit tím jedenáctičlennou linii hlubokou šest řad. Nejúčinnějším způsobem, jak porazit nepřátelskou falangu, bylo zaútočit na její boky nebo zadní stranu formace, kterou většinou chránila lehká pěchota. Když se protivníkovy bojové formace rozpadly, vítězná strana zahájila pronásledování přeživších nepřátel a způsobila jim další těžké ztráty. Proto vždy vítězné vojsko mělo většinou mnohem menší ztráty než poražení. Nová taktika se objevila až po zavedení kompozitních luků do výzbroje starověkých armád. První mobilní způsob vedení boje používal pravděpodobně již vnuk Sargona Akkadského, **Narám – Sína** (asi 2254 – 2218 př. n. l.), který nejdříve nechal své lukostřelce, aby svými šípy narušili protivníkovy formace, a potom vyslal do útoku svou těžkou pěchotu. Po několika tisíciletích postupné modernizace vznikla tzv. **makedonská falanga**, kterou většina vojenských odborníků pokládá za vrchol popsané taktiky. Jejím podrobným popisem se budou zabývat následující podkapitoly. Jak už bylo uvedeno v předchozích odstavcích, ve 2. století př. n. l. byla falanga sice překonána římskou legií, ale přesto ji evropské armády používaly do konce 16. století n. l., kdy se objevil střelný prach.

Válečné vozy a kavalérie na Blízkém východě

V pramenech jsou první dva typy válečných vozů poprvé doloženy v antickém Sumeru okolo roku 2500 př. n. l. Jelikož se většinou jedná o vyobrazení na trojrozměrných pramenech, moderní historikové nemohou přesně rekonstruovat postup jejich výroby ani využití na bitevním poli. Těžké válečné vozy měly čtyři kotoučová kola vyrobená ze tří částí. K pevným osám na voze byla připevněna dlouhými válci, tudíž se asi otáčela nezávisle na sobě. Osádku tvořil vozataj a voják s oštěpy. Pohyb zajišťovali čtyři oslové nebo kříženci oslů s onagery (poddruh osla asijského). I když moderní zkoušky dokázaly, že se vůz mohl pohybovat rychlostí 15 – 20 km/h, jeho masivní konstrukce posádce znemožňovala jakékoliv manévrování na bojišti, a proto moderní autoři předpokládají, že popsaný typ válečných vozů se pouze prudce rozjel proti nepřátelským liniím a snažil se je prorazit. Lehčí verzi táhla

pouze dvě tažná zvířata, tudíž se nejednalo o příliš masivní konstrukci, která pravděpodobně uvezla pouze jednoho muže. Proto ji mohli využívat pouze vojenští kurýři a asi i vojevůdci jako svá mobilní stanoviště. Všechny válečné vozy vlastnil stát a jejich osádkám je pouze pronajímal na dobu trvání konfliktu.

Efektivní válečnou vozbu brzy začaly do své výzbroje zařazovat všechny armády starověkých mocností v oblasti dnešního Blízkého východu. Brzy si je začaly přizpůsobovat svým konkrétním požadavkům, čímž vzniklo značné množství různých variant. Asi nejslavnějším a zároveň i největším ozbrojeným střetnutím, kde se proti sobě postavily početné kontingenty válečné vozby, byla ve 13. století př. n. l. **bitva u Kadéše**. Egyptský vůz byl pouhých 90 cm široký, 50 cm hluboký a 80 cm vysoký. Ačkoli vážil pouhých 34 kilogramů, jeho moderní repliky dosahovaly během zkoušek rychlostí až 38 km/h. Díky několika technickým inovacím se rovněž zvýšily jeho manévrovací schopnosti na bojišti. Zhruba jeden metr dlouhá náprava byla posunuta do zadní části a původní kola se čtyřmi paprsky nahradila šestipaprsková, čímž se zvýšila rychlost i pohyblivost celého vozu. Jeho jasanový nebo jilmový rám byl potažen kůží či rákosem. Pružnou podlahu tvořilo několik vrstev kůže nebo speciální tkaniny. Asi nejdůležitějším vylepšením byl volný kloubový spoj ve tvaru písmenu U, do kterého byla zapřažená obě tažná zvířata. Všechny popsané inovace zajišťovaly vojákům mnohem větší stabilitu a zároveň i lepší manévrovací schopnosti. Již starověcí egyptští velitelé zavedli ve své vozbě tradiční tříčlenné osádky. **Vozataj**, který řídil tažná zvířata, a **lučištník**, jenž ostřeloval nepřátelské cíle i ve vysokých rychlostech, se vezli přímo ve voze. Třetí člen posádky – **běžec** – musel utíkat vedle svých spolubojovníků a chránit je před protivníkovou pěchotou a válečnými vozy, což se ukázalo jako značná nevýhoda např. během bojů s Chetity. Jeho hlavními zbraněmi byl asi metr dlouhý srpovitý meč (Khopéš, též Chopeš či Chrobi) a dvoumetrovým kopím.

I když byly válečné vozy Chetitů větší a díky nápravě umístěné uprostřed nemohly dosahovat stejné rychlosti a stability jako jejich egyptské protějšky, přesto měly nad svými protivníky jednu zásadní výhodu. Dvě lépe vycvičená a silnější zvířata uvezla všechny tři členy osádky. Běžec proto nedorazil na bojiště vyčerpaný během jako jeho egyptský oponent. Rovněž i strategie používání válečných vozů se u obou starověkých mocností podstatně lišila. Vojska egyptské Nové říše tvořila především pěchota a válečná vozba ji pouze podporovala na bojišti. Chetitové kromě několika elitních jednotek infanterie (např. panovníkova garda) jednoznačně preferovaly válečné vozy, na kterých se do bitvy zapojovali prakticky všichni jejich válečníci. Pěchotu tvořili většinou jednotky „spojenců“ a placených žoldáků, které měly jen podporovat válečnou vozbu. Na bojišti u Kadéše nakonec zvítězila egyptská strategie,

protože v nejdůležitější fázi bitvy musely chetitské osádky opustit své vozy a bojovat s Egypťany jako pěchota. Jejich váhající panovník Muvatalliš II. jim vzhledem k uvedené vojenské doktríně dokonce ani neposlal na pomoc svou infanterii, která zůstala po celou dobu bojů v záloze a do bitvy se nezapojila.

Největší změny prodělaly válečné vozy v armádách **новоасырské říše**. Jelikož se nedochoval dostatek věrohodných pramenů, je možné sestavit jejich podrobný vývoj až od 9. století př. n. l. V uvedeném období používali Asyřané pravděpodobně kopii chetitského válečného vozu popsany v předchozím textu, který ale postupně vylepšovali. Počet tažných zvířat se zvýšil ze dvou na tři a později na čtyři. Konstrukce samotného vozu byla nyní zcela pravoúhlá a rovněž se zvětšovala. Asyřané proto museli zavést nový typ kol s osmi paprsky. Popsané změny ale značně omezily manévrovací válečné vozby, díky čemuž se při dalších vylepšeních začal klást větší důraz na ochranu osádky, která vzrostla na čtyři muže v kovové zbroji (vozataj, lučištník a dva běžci). Popsané změny se v asyrských armádách objevují až během vlády posledního významného panovníka **Aššurbanipala** (asi 669 – 627 př. n. l.), tudíž je na bitevním poli mohli plně využít vojevůdci **novobabylonské říše**.

Vzhledem k značné síle pěchoty je možné, že Asyřané experimentovali s tzv. **transportními válečnými vozy**. Podobný typ válečné vozby se objevuje v době bronzové na Balkánském poloostrově, kde byla nalezena vyobrazení válečných vozů s vozatajem a kopiníkem. Někteří moderní autoři předpokládají, že vozy pouze na bitevní pole dopravovaly své pěší spolubojovníky, aby se zbytečně nevyčerpávali náročným pochodem. Popsaná starověká bojová vozidla pěchoty používali Keltové na Britských ostrovech proti římským legionářům asi až do 1. století n. l. Uvedenou teorii o asyrských válečných vozech ale nepodporují žádné dochované prameny.

Ačkoli někteří moderní autoři pokládají pád novoasyrské říše za konec éry válečné vozby na bitevních polích, vozy zůstaly ve výzbroji většiny starověkých armád až do počátku letopočtu. Asi poslední významný typ popsal ve svých dílech řecký žoldák a historik **Xenofón**, se kterými se osobně střetl během bitvy u Kunax v roce 401 př. n. l. Peršané používali na všech stranách opancéřovaný vůz s asi 1 m dlouhými kosami na nápravě kol. Vozataj jako jediný člen osádky, který řídil koňské čtyřspřeží, nastupoval malými vrátky v zadní stěně. Na bitevním poli se měl s podporou kavalérie vůz prudce rozjet proti liniím protivníkovy pěchoty a po jejich proražení svými kosami zabíjet nepřátele. Těžkooděnci ale většinou svými kopími a sevřenými řadami zastavili perské koně a bezbranného vozataje poté snadno zabili. Během bitvy u Gaugámel v roce 331 př. n. l. makedonská těžká pěchota vytvořila dvě bojové linie za sebou. Vojáci prvního uskupení nechali tažná zvířata projet

až před kopí svých spolubojovníků v druhé řadě, kde se koně zastavili. Vojáci v první linii poté snadno pobili jejich osádky. Od konce 7. století př. n. l. ale již válečné vozy plnily pouze funkce rychlého transportu pěchoty na bojiště nebo mobilních velitelských stanovišť. Ještě v císařském Římě se také pořádaly závody koňských spřežení, kde jezdili závodníci na podobných vozech.

Jelikož se ve stejnou dobu v oblasti dnešního Blízkého východu objevuje také vojenská jízda, mohou moderní historikové vytvořit alespoň přibližnou rekonstrukci přeměny válečných vozů na kavalérii. Posledním ozbrojeným střetem, ve kterém obě strany ještě ve velkých počtech nasadily válečnou vozbu, byla **bitva u Karkaru**. Asyrský panovník **Salmanassar III.** musel roku 853 př. n. l. čelit útoku koalice 12 dalších panovníků, kteří shromáždili zhruba 4000 válečných vozů proti pouhým 1200 asyrským. Obě strany ale také již disponovaly silnou jízdou – 12 000 Asyřanů na koních proti 3 000 nepřátelských kavaleristů na koních a velbloudech.

První zmínky o válečnících na koních se objevují již na počátku 9. století př. n. l. **Tukultí – Ninurta II.** (asi 891 – 884 př. n. l.) během svého druhého polního tažení do oblastí dnešního Kurdistanu nemohl v horském terénu účinně nasadit svou válečnou vozbu, a pravděpodobně proto se rozhodl vytvořit menší jednotky vojáků, kteří jezdili přímo na hřbetu zvířete bez vozu. Nejspíš stabilní jednotky kavalérie jsou doloženy již během vlády jeho nástupce **Aššurnasirpala II.** (asi 884 – 858 př. n. l.). Popsané jízdni jednotky představovaly zjednodušenou verzi osádek válečných vozů, které jely na hřbetu nově odchovaných silných koní, kteří unesli na svém hřbetě větší zátěž než oslové. Na tažném zvířeti totiž neseděl jeden muž ve zbroji, ale dva. První plnil funkci vozataje, který určoval směr pohybu a štítem chránil svého spolubojovníka. Druhý jezdec byl vyzbrojen lukem a ostřeloval nepřátelské pozice. Jelikož zatím neexistovaly ani sedla (první se objevují až kolem roku 700 př. n. l. také v novoasyrské říši) nebo třmeny (poprvé doloženy v Indii v 5. – 2. století př. n. l.), museli se oba bosí muži přidržovat na koňském hřbetu zdviženými koleny.

Zásadní změny se asyrská kavalérie dočkala opět až během vlády posledního významného panovníka **Aššurbanipala**. Pravděpodobně zavedení pevného martingalu umožnilo, aby na koni jel pouze jeden muž vyzbrojený lukem a kopím, který mohl současně řídit zvíře. Kůň byl před protivníkovými střelami a pěšáky chráněn látkovým přehozem pošíť kovovými šupinami, který chránil jeho krk a hrud'. I jezdcí si začali oblékat šupinatou zbroj, aby již nemuseli v ruce držet štít. Uvedené novinky opět využili především vojevůdci novobabylonské a také perské říše, díky čemuž se mohla válečná jízda začít rozšiřovat

i na evropském kontinentě po řecko – perských válkách. Asi nejefektivnějším typem kavalérie byla makedonské těžká jízda (hetairoi), která bude popsána v následujících podkapitolách.

Dochované prameny poskytují pouze minimum informací o taktice válečných vozů na bitevním poli. O bitevních formacích kavalérie se rovněž dochovaly informace až v mladších historických obdobích. Původně se historikové domnívali, že válečná vozba měla prudkou jízdou prorazit linie nepřátelské pěchoty, čímž by otevřela cestu pro postup vlastní infanterii. Poslední výzkumy ale prosazují jinou teorii. Válečné vozy se pouze přiblížily k protivníkovým formacím a lučištníci se salvami šípů snažili narušit bojové formace svých oponentů. Po několika jízdách se vozba stáhla a do útoku vyrazila pěchota, která narušené nepřátelské formace snadno rozdrtila. Když vozy vystřídala kavalérie, plnili naprostou stejnou funkci jednotky jízdnic lučištníků. Většina starověkých vojevůdců se na bojišti snažila svou jízdou využít k obchvatu nepřátelských linií nebo k úderu proti slabým místům protivníkových bitevních formací. Věrohodné prameny nejpodrobněji popisují bojové akce těžké makedonské jízdy (hetairoi), jejichž podrobný popis budou obsahovat příští podkapitoly.

Nové typy starověkých jednotek

První starověká vojska popsána v pramenech byla tvořena pouze početnými uskupeními pěchoty a elitními bojovými útvary válečných vozů, které postupně nahrazovala kavalérie. V mladších obdobích se v armádách především starověkých velmocí začaly objevovat nové jednotky pověřené plněním speciálních úkolů na bojišti nebo v zázemí.

Asi nejstarším typem speciálních vojenských jednotek bylo **válečné námořnictvo**. Již v roce 2450 př. n. l. Egypťané údajně použili lodí k dopravení svého vojska na území dnešní Palestiny. Podobu jejich flotily zachycují prameny až o 1200 let později. Na začátku 12. století př. n. l. se v deltě řeky Nil objevili bojovníci **mořských národů**, na které již čekali faraónovi lukostřelci na pozemních stanovištích a také na válečných plavidlech. I když obě strany disponovaly impozantními námořními silami, po mohutných salvách lučištníků přirazily egyptské lodě k invazní flotile a na palubách začal boj muže proti muži. Faraónovu flotilu pravděpodobně tvořily pouze větší verze nilských říčních člunů, které postrádaly kýl a jejich konstrukce by neunesla ani žádné zařízení podobné beranu. Proto v deltě řeky Nil působily pouze jako plovoucí palebná postavení a transportní lodě pro pěchotu. Většina starověkých mocností až do 9. století př. n. l. si budovala válečné námořnictvo pouze na konkrétní obojživelné operace. Dlouhodobé vydržování válečného námořnictva by totiž zbytečně příliš zatěžovalo jejich státní rozpočty. Výjimku představují pouze bohaté obchodní

přístavy (např. fénická města Berytus (dnešní Bejrút), Sidón nebo Tyros), které musely již na začátku 14. století př. n. l. čelit útokům pirátů. I když námořní lupiči operovali pouze především na trasách obchodních lodí a podnikali jen malé nájezdy na pobřeží, pro ochranu svých cenných nákladů se **Féničané** postupně stali uznávanými mořeplavci a staviteli lodí v celé oblasti dnešního Blízkého východu. Jelikož fénické městské státy během své historie nejspíš nikdy nevytvořily jednotný politický celek, staly se snadnou kořistí všech okolních starověkých velmocí. Jejich asyrští, egyptští, chetitští a perští vládcové se samozřejmě pokoušeli využít námořních dovedností svých nových vazalů, a proto si u nich nechali stavět svá válečná plavidla a najímali si je jako námořníky.

První typem válečné lodě pro otevřené moře byla tzv. **pentekontéra** („padesáti – mužné“ plavidlo). Ačkoliv byla dlouhá a štíhlá, poháněla ji pouze jedna řada vesel a plachty při příznivém větru, což značně omezovalo její manévrovací schopnosti. Přesto zůstala jednořadá veslice ve výzbroji jednotlivých starověkých mocností až do vynálezu **beranu** v 9. století př. n. l., který byl příliš těžký pro konstrukci pentekontéry, a proto se začaly objevovat nové a větší typy válečných lodí, které budou popsány v následujícím textu.

Jak bylo uvedeno v předchozím podkapitolách, již zemědělci začali kolem svých sídlišť budovat primitivní dřevěná opevnění, aby ochránili svou úrodu a dobytek před zloději a nájezdníky. Když lidstvo začalo budovat první města, rovněž kolem nich začalo stavět zdi, které měly chránit životy a majetky jejich obyvatel. Prvním doloženým opevněným městem bylo **Jericho** obehnané zdi pravděpodobně tvořenými hliněnými cihlami. I když se uvedený typ hradeb snadno stavěl, byl značně křehký a tudíž naprosto neúčinný proti beranidlům, která jsou doložena již u armád starověkých Sumerů. Proto se brzy kolem bohatých sídel objevily kamenné ochranné zdi nerozbitné jakoukoliv soudobou obléhací technikou.

Pokud chtěli starověcí vojevůdci dobýt opevněné sídlo měli nyní čtyři možnosti. Mohli město oblehnout a vyhladovět, což by si vyžádalo zbytečné prodlužování tažení. Další možností byla válečná lest. Někdy se za hradbami nacházela nespokojená skupina obyvatel, která otevřela útočníkům městské brány. Rovněž se za opevnění mohla dostat malá úderná jednotka a zajistit svým spolubojovníkům přístup za městská opevnění. Popsaný způsob dobývání měst byl ale značně riskantní a ne vždy zaručoval úspěch. Další alternativou byl přímý útok na hradby, který prakticky vždy znamenal vysoké ztráty a jen malou naději na vítězství. Pravděpodobně proto se začaly starověké armády vyzbrojovat komplikovanými technickými zařízeními, které měly usnadnit jejich pěším jednotkám zdolání protivníkových opevnění. Součástí nové strategie se stala i čtvrtá možnost, jak dobýt opevněné sídlo. Podkopáním ochranných zdí nepřátelského sídla, se mohla část opevnění zhroutit a do vzniklé

mezery následně zaútočila pěchota. Aby mohli starověcí velitelé provést poslední dvě varianty, museli mít ve svém vojsku nejen statečné a fyzicky zdatné muže, ale také vojáky s potřebnými znalostmi a zkušenostmi. Proto se na starověkých bojištích objevil nový typ bojových útvarů – **technické jednotky**.

Jelikož věrohodné prameny o nich nepodávají téměř žádné informace, není možné ani přibližně určit období jejich vzniku. Poprvé jsou obléhačí zařízení doložena během vlády asyrského panovníka **Šamší – Adada I.**, který vládl na přelomu 19. a 18. století př. n. l. První obléhačí věže a také berany použil pravděpodobně během obléhání města Nurrugum. Jestli se jednalo o primitivní zařízení postavená v okolí obléhaného sídla jednotkami pěchoty nebo již existovaly v asyrském vojsku první technické jednotky v lidských dějinách, dochované prameny jasně neuvádějí. Někteří současní autoři přesto předpokládají, že existovaly minimálně tři typy vojenských techniků. Prvním byli **sapéři**, kteří stavěli a udržovali cesty a vojenská opevnění. Stavbou mostů a technickým zajištěním přechodu asyrského vojska přes vodní toky se zabývali **pontonýři**. Asi nejdůležitější typ představovali tzv. **minéři**, protože právě oni podkopávali nepřátelská opevnění a sestavovali často až přímo na místě komplikovaná obléhačí zařízení. Nejběžnějšími obléhačími pracemi bylo budování **ramp**, aby se po nich mohly k hradbám přisunout **beranidla** vybavená důmyslnými systémy ochrany jejich obsluhy a **obléhačí věže**, což byly asi nejkomplikovanější obléhačí stroje starověku. Jednalo se o dřevěné konstrukce vysoké 8 – 12 metrů s otočnou věží vybavené v nejnižším patře čtyřmi koly a beranidlem. Jako ochrana proti nepřátelským zápalným šípům byly věže potažené různými kůžemi a látkami a vybaveny systémem střílen, odkud mohli lukostřelci opěťovat nepřátelskou palbu. Kromě lučištníků tvořili osádku věže také vojáci zajišťující její pohyb, pokud se vojevůdce nerozhodl použít tažná zvířata. Rovněž zde byli muži obsluhující beranidlo, pěšáci pro hašení požáru a obsluhy háků, kterými se snažili odrazit protiútoky obránců obleženého města. Po pádu novoasyrské říše na konci 7. století př. n. l. se všechny popsané technologie objevují v arzenálech starověkých armád již jen vzácně. Znovu se některé typy obléhačích zařízení objevují až na konci 5. století př. n. l. na Sicílii, kam si syrakuský tyran Dionýsios I. pozval několik fénických techniků, aby jeho jednotky vyzbrojili kopii asyrských zařízení. Staronová technologie se poté rychle rozšířila na Balkánský poloostrov, kde ji začali využívat vojáci Filipa II. Makedonského a Alexandra III. Velikého dokonce i během svého tažení na Blízkém východě.

Kromě vojenských techniků musela každá armáda starověké mocnosti disponovat i propracovaným systémem zásobování a dalších služeb, včetně první lékařské péče. I když se i o **týlových jednotkách** dochovalo jen minimum informací ve věrohodných pramenech,

přesto moderní historikové nepochybuji o jejich existenci. Již armády prvních doložených faraónů tvořily tisíce až desítky tisíc vojáků, kterým jejich velitelé museli zajistit přísun potravin a nezbytných tekutin, aby si egyptské jednotky udržely svou bojovou sílu i ve vysokých pouštních teplotách. V 15. století př. n. l. shromáždil faraón Thuthmose III. vojsko zhruba deseti tisíc mužů, které denně spotřebovalo 17 tun obilí a 95 000 litrů vody. Když všichni muži prodělali základní výcvik, museli absolvovat přes 300 kilometrů dlouhý pěší pochod přes Sinajskou poušť a Pásmo Gazy až k branám opevněného města Megida, kde drtivě porazili armádu povstalců vedenou panovníkem města Kadéše. Ačkoli dochované prameny neuvádějí ani přibližné egyptské ztráty, zraněným faraónovým mužům již byla poskytována profesionální zdravotní péče. Lékaři přikládali na otevřené rány syrové maso, které obsahovalo látky zastavující krvácení a na popáleniny aplikovali směs lepu, beraní srsti a mateřského mléka. I přes všechnu zdravotní péči většina zraněných vojáků umírala v polních nemocnicích po několika dnech na infekci. Podobný systém asi měla všechna vojska starověkých velmocí na Blízkém východě, především statisícové armády asyrských a perských panovníků. Odlišný historický vývoj, kterému se podrobně budou věnovat následující podkapitoly, prodělaly ve starověku týlní jednotky na Balkánském poloostrově.

Starověké Řecko a helénistické říše

Jelikož před začátkem 8. století př. n. l. se dochovalo o dějinách Balkánského poloostrova jen minimum věrohodných pramenů, bude se následující text zabývat především armádami starověkých řeckých městských států (poleis) a také vojenskými reformami Filipa II. Makedonského, které budou mít zásadní vliv na vývoj vojenství v oblasti východního Středomoří a Blízkého východu až do 2. století př. n. l., kdy se začnou prosazovat římské vlivy. Vládcové na Balkánském poloostrově před rokem 776 př. n. l. si pravděpodobně budovali malé ozbrojené družiny tvořené pouze několika stovkami válečníků, které nejspíš neměly propracovaný systém vnitřní organizace.

Pozemní armády řeckých městských států

Starověké řecké městské státy se poprvé objevují v 8. století př. n. l., přičemž jsou tvořeny pouze hlavním městem obehnaným hradbami a několika přilehlými vesnicemi nebo jen farmami. Menší státy měly některé své sousedy, se kterými mohly vést válku, doslova

na dohled. I když původním státním zřízením byla monarchie, nespokojení obyvatelé mohli svého panovníka svrhnout a zavést vládu oligarchie nebo demokracie. Moci se rovněž mohl chopit i jedinec a prohlásit se za tyrana. Časté vnitřní napětí ve městě a stálé nebezpečí ozbrojeného konfliktu se sousedním státem vyžadovaly, aby vládnoucí skupina vytvořila účinnou vojenskou sílu pro zajištění pořádku a bezpečí uvnitř i vně státu. Proto byla vytvořena občanská milice, která měla dvě zásadní nevýhody. Veřejné finanční zdroje většinou nestačily na její vyzbrojení a udržování a také odvedení všech svobodných mužů do armády značně ochromilo celou městskou ekonomiku.

Proto si každý **hoplíta** (těžkooděncem nazývaný podle *hoplonu* – dřevěného štítu potaženého bronzem) musel za své peníze koupit kompletní výzbroj (bronzové brnění, hoplon, 2 – 2,5 m dlouhé kopí a dvousečný nebo jednosečný meč), výstroj, vybavení do vojenského ležení a také jídlo na několik dní (většinou chléb, sýr, cibuli nebo solené ryby). Těžkooděnci si nenesl na bitevní pole celou svoji výstroj. Prameny potvrzují, že nejspíš každého hoplíta doprovázel jeden nebo i více jeho **otroků**, kteří působili jako „nosiči“ výbroje a výstroje, tudíž tvořili soukromé týlní jednotky, a zároveň byli i lehce vyzbrojeni, aby mohli fungovat jako „zálohy“ svých panů na bitevním poli. Ačkoli je pravděpodobné, že se nesvobodní muži aktivně zapojovali do bojových prací, dochované prameny o jejich účasti většinou mlčí. Pokud během tažení došly některým vojákům finanční zdroje, museli požádat o pomoc své spolubojovníky. Vojáci museli také pečovat o svou fyzickou kondici pravidelnou návštěvou cvičišť (*gymnasií*). Státní správa zajišťovala pouze osmnácti- a devatenáctiletým mladíkům základní výcvik a posílala je hlídkovat na venkov, aby získali určité zkušenosti. V Athénách se tzv. *efébové* jeden rok učili lukostřelbě, hodů oštěpem, bojovat jako hoplité a v mladších historických obdobích také obsluhu katapultu. Poté celý další rok hlídkovali mimo město.

Občané, kteří neměli dostatek financí na drahou bronzovou zbroj, tvořili jednotky **lehké pěchoty** (*psíloi*). I když na bojišti podporovali těžkooděnce a chránili je před nepřátelskými útoky na křídlech a v týlu, soudobé prameny se o nich nezmiňují, protože antičtí autoři je nepokládali za tolik významné jako hoplity. Samozřejmě některá polis si udržovala i malé profesionální a stabilní jednotky (např. Svatý oddíl v Thébách tvořenými 300 těžkooděnci).

Kavalérie se na Balkánském poloostrově prosazovaly pomalu, jelikož ideálem každého svobodného muže bylo bojovat mezi hoplity. Rozvoji kavalérie rovněž bránil skalnatý terén a také vysoké finanční náklady na koně. Nejbohatší vrstvy ve většině městských států si je sice mohly dovolit, ale jelikož si zároveň pořizovaly i zbroj těžkooděnců, většinou na zvířeti pouze dojeli na bojiště, kde sesedli a poté bojovali jako pěšáci. Změnu přinesly až řecko – perské války v 5. století př. n. l., kdy musela řecká těžká pěchota čelit útokům elitní perské

jízdy. Postupně si každá významná polis začala budovat malé jednotky kavalérie, přičemž největší tvořilo zhruba 1000 jezdců. Posledním významným státem, který začal budovat vlastní válečnou jízdu, byla Sparta. Pravděpodobně již na začátku 4. století př. n. l. každá větší armáda na Balkánském poloostrově disponovala alespoň malou jednotkou kavalérie.

Speciální typ pěchoty tvořili muži, kteří se po skončení konfliktu nevraceli ke svým civilním povoláním, ale nabízeli své vojenské služby za finanční odměny – **žoldáci**. Nájemnými pěšáky se většinou stávali političtí uprchlíci nebo muži toužící po dobrodružství. I když první zmínky o žoldácích se v pramenech objevují již v archaickém období (800 – okolo 500 př. n. l.), největšího rozšíření dosáhly jednotky nájemných vojáků ve 4. století př. n. l. Starověcí velitelé si sice uvědomovali, že žoldnéři nebudou bojovat do posledního muže v nevýhodném postavení jako hoplité a možná i přeběhnou k nepříteli, pokud jim nabídne vyšší odměnu, přesto měly jednotky nájemných pěšáků dvě zásadní výhody ve srovnání s občanskou milicí těžkooděnců. Žoldáci mohli být vysíláni na dlouhodobá tažení, aniž by jejich absencí utrpěla ekonomika městského státu. Druhou asi nejdůležitější předností byla znalost jiných bojových taktik. Zatímco hoplité vždy na bitevním poli utvořili falangu a bojovali na délku paže, nájemní vojáci používali různé střelné zbraně (oštěpy, luky aj.) a mohli proti pomalým a méně flexibilním těžkooděncům vést tzv. **partyzánskou válku**. V kopcovitém terénu malé skupiny bojovníků rychle sestoupili do údolí, kde napadli protivníkovou falangu, a okamžitě se stáhli do bezpečí. Ačkoli se jim jen výjimečně podařilo rozdrtit nepřátelské formace, přesto způsobili protivníkovi těžké ztráty a pozvolna rozložili jeho bojovou morálku. V mnoho případech nepřítel nakonec ustoupil nebo se vzdal.

Asi nejslavnějším typem žoldáků byli vojáci vyzbrojeni oštěpy a půlkruhovým proutěným štítem s jednou rukojetí ve středu potažený kozí nebo ovčí kůží, který se již v mykénském období (1600 – 1100 př. n. l.) nazýval *pelta*. Proto se popsaní bojovníci začali nazývat v 5. století př. n. l. **peltasti**. I když se vrhači oštěpů několikrát vyznamenali během řecko – perských válek a peloponéské války, asi největšího věhlasu dosáhli v bojích **korintské války** (395 – 387 př. n. l.). Athény, které přišly o většinu dřívějších svých spojenců, pověřili velitele **Ífikrata**, aby sestavil jednotku zhruba 4000 žoldáků vyzbrojených oštěpy. Žoldáci byli vysláni na Peloponéský poloostrov, kde úspěšně bojovali proti arkadským hoplítům. Vyděšení obyvatelé Arkádie se brzy stáhli za bezpečné zdi svých měst a odmítali se s útočníky střetnout, navzdory příkazům Sparťanů k okamžitému protiútok. Jaké hrozbě museli čelit pochopili spartští těžkooděnci až roku 391 př. n. l., kdy se u Lechaea poblíž Korintu jedna jejich morai (jednotka tvořená 512 – 600 hoplity) střetla s athénskými peltasty. Zhruba polovina spartských vojáků (250 padlých a raněných) byla pobita a zbytek se musel zachránit

rychlým ústupem. Žádané řecké žoldnéře si nenajímala jen poleis, ale také mnohokrát bojovali dokonce i v armádách perských velkokráľů. Asi nejznámějším příkladem je **bitva u Kunax**, ve které bojovalo více než deset tisíc balkánských vojáků ve vojsku Kýra mladšího. Během povstání v údolí Nilu v letech 376 – 373 př. n. l. vstoupil do služeb Artaxerxa II. také Ífkratés s 12000 lehkými pěšáky s vylepšenou výzbrojí. Těžkou kovovou zbroj nahradil žoldácký velitel prošivanou lněnou látkou a hoplon mnohem menším typem štítu podobným perské *tace*. Ochranu stehů nyní zajišťovaly vysoké vojenské boty nazývané „iphikratky“ a hlavy mnohem efektivnější thrácká přilba. Jelikož oslabil ochranu svých mužů na bitevním, vybavil je 3,6 m dlouhým kopím. Popsané inovace o několik desetiletí později inspirovaly Filipa II. Makedonského během reformy makedonských ozbrojených sil, které budou podrobně popsány v následujících podkapitolách.

Jak už bylo uvedeno v předchozím textu, představitelé městských států preferovali krátká válečná tažení, aby nebyla příliš poškozena státní ekonomika. Kromě chrámových půjček nebo finanční podpory perské říše v 5. a 4. století př. n. l. si totiž většinu nákladu na válku museli zaplatit sami vojáci během rabování na nepřátelském území, což vždy nemuselo uhradit všechny válečné náklady. Vojsko si rovněž muselo zajistit potřebný proviant, jelikož otroci unesli potraviny pouze na několik dní. Proto vojsko provádělo devastaci a plnění nepřátelského území, aby nevypukl hladomor. I když většinu armád řeckých městských států bez spojeneckých jednotek tvořilo pouze několik tisíc mužů, obvykle ukořistěné potraviny vydržely pouze na 2 až 6 týdnů, po kterých se útočníci stáhli. Jelikož popsáním způsobem invazní síly zničily pouze malou část protivníkovy území, museli si útočníci na nepřátelské půdě vybudovat své opěrné pozice se stálými posádkami, aby vážně poškodili nepřátelskou ekonomiku. Uvedená taktika se nazývala *epiteichismos* a asi nejslavnějším příkladem bylo spartské dobytí vesnice Dekeleia v Attice, odkud mohli invazní síly podnikat pravidelné útoky proti Athénám během peloponéské války. Ohrožení státní ekonomiky většinou vyprovokovalo napadený stát k výpadu proti útočníkům a svedení rozhodující bitvy. Velký význam se také přikládalo věštným znamením a náboženským svátkům. Pokud kněží rozhodli, že není vhodná doba k svedení bitvy, mnoho vojevůdců nevyrazilo do útoku, i když měli nad svými protivníky početní převahu nebo jiné výhody.

I vzájemné konfrontace na bitevních polích se podřizovaly požadavkům na nízké ztráty pracovních sil a finanční situaci obou států. Obě armády proto hledaly širokou planinu, kde hoplité utvořili falangu hlubokou 8 řad a dlouhou několik stovek mužů, kterou na bocích chránila lehká pěchota a asi otroci. Když utvořili bojovou formaci, snažili se hoplité dojít k protivníkovým liniím na vzdálenost 100 m (veteráni) – 200 m (nováčci), aniž by se rozběhli.

Poté první řady zahájily boj muže proti muži a za každého padlého postoupil dopředu voják stojící v další řadě. Boj pokračoval dokud jedna strana nezískala nad svým protivníkem výhodu, většinou díky lepším bojovým zkušenostem svých hoplítů nebo vhodným soustředěním svých vojáků na jednom místě. Přeživší členové poražené falangy se poté obrátili na útěk a byli pobíjeni protivníkovými těžkooděnci. Jelikož žádná starověká polis nedisponovala silnou válečnou jízdou, prchající nepřátele nikdo nepronásledoval a ztráty na poražené straně jen výjimečně přesáhly 10% celkového stavu vojska. Pochopitelně se někteří velitelé mohli rozhodnout pro použití jiné taktiky. Mohli s částí svých sil zahájit útok proti křídlům nebo týlu nepřátelských formací, protože zde byly falangy vždy nejzranitelnější. Rovněž mohli na svého protivníka zaútočit ze zálohy nebo prudkým útokem ještě během pochodu. Také mohli nečekaně změnit své pozice nebo záměrně vydávat falešné signály a další dezinformace. Války většinou probíhaly během čtyř nebo pěti letních měsíců, aby vojska mohla tábořit venku. Pokud se jedna strana rozhodla vyhnout přímému střetu na bitevním poli, její obyvatelé a vojáci se stáhli za městské opevnění. Jelikož armády řeckých městských států zavedly do své výzbroje komplikovaná obléhačí zařízení teprve kolem roku 400 př. n. l., mohli pouze oblehnout své protivníky a čekat až vyhladoví. Pokud se obleženým podařilo sklidit úrodu ještě před začátkem ozbrojeného konfliktu a odvést všechny zemědělské plodiny za hradby, jejich polis měla dostatek potravin na zhruba celý jeden rok. Útočníci poté mohli pouze riskovat útok na městské opevnění nebo se stáhnout, aniž by dosáhli jakéhokoliv úspěchu. Vítězné vojsko většinou dovolilo svým protivníkům posbírat těla svých padlých a na místě bojů postavilo tzv. **tropaion** (trofejní zbraně a zbroje upevněné na dřevěném rámu, které měly označovat místo vítězství).

Vojska řeckých městských států nemusela vždy v terénu operovat jako jeden bojový útvar, ale mohla být rozdělena na menší samostatně operující jednotky. Jelikož se dochovalo jen minimum zmínek ve věrohodných pramenech, je možné provést jen přibližnou rekonstrukci rozčlenění některých starověkých balkánských armád. Spartské pozemní síly tvořily **morai** (512 – 600 vojáků, ekvivalent dnešního praporu) rozčleněné na **5 pentekostů** (asi 128 mužů, odpovídá dnešní rotě), přičemž každý byl tvořen **4 enomoty** (32 – 40 hoplítů, jako dnešní četa). Nejmenší jednotku tvořilo zhruba 15 těžkooděnců (na úrovni dnešního družstva), kteří spolu prodělávali výcvik, sdíleli jeden stan a komunikovali spolu i v dobách míru. Základní jednotkou athénské pěchoty byl **lochoi** (ekvivalent dnešní roty tvořený zhruba 100 muži), který utvářel základní obdélníkovou bojovou formaci širokou 12 vojáků a hlubokou 8 řad.

Válečná loďstva řeckých městských států

Původní funkcí válečných plavidel ve starověku byl pouze transport vyzbrojené pěchoty na pozemní bojiště nebo k nepřátelským plavidlům, kde následně probíhal boj muže proti muži. Ve výjimečných případech mohly válečné lodě působit jako mobilní palebná stanoviště. Doslova revoluční změnu přinesl v 9. století př. n. l. vynález **beranu** (též **klounu**), což byl 2 – 3,5 m dlouhý dřevěný trám pobitý bronzovým plechem a připevněný ke kýlu plavidla pod čarou ponoru. Válečné lodě nyní již nepředstavovaly jen neobvyklý způsob dopravy pro pozemní síly, ale samy se staly zbraní, která mohla poškodit nechráněnou záď protivníka plavidla a poslat ho ke dnu nebo alespoň zlámat jeho vesla a zabránit mu v manévrování. Jelikož bylo celé útočné zařízení příliš těžké, aby ho unesl soudobý nejběžnější typ lodi (pentekontéra), objevil se nový typ válečné lodě s dvěma řadami vesel tzv. **biréma** (poprvé se objevila na vyobrazení v roce 701 př. n. l.). Brzy je nahradila **triréma** se třemi řadami vesel pro jednoho muže. Jedna třetina veslařů seděla v trupu, druhá na úrovni paluby a poslední na výložníku. K zajištění pohonu lodi bylo zapotřebí zhruba 170 mužů, kteří mohli zajistit rychlost až 10 uzlů (asi 18,5 km/h). Pokud byl příznivý vítr, mohli námořníci použít lodní plachty a dosáhnout bez lidské síly rychlosti až 4 uzly (zhruba 7,5 km/h). Někteří námořní velitelé ale nechtěli čekat na vhodné povětrnostní podmínky, a proto nechávali plachty před začátkem boje na břehu, aby odlehčili své lodě a zároveň i snížili riziko vypuknutí požáru. Ani válečná plavidla se neodvažovala plout delší dobu po otevřeném moři. Důvodem nebyl nedostatek navigačních znalostí, ale technické nedostatky starověkých lodních konstrukcí. Jak staré tak nové typy lodí nebyly chráněny proti vlhkosti, pročež musely být vytahovány každý den na břeh, aby nezačaly hnit. Lodě rovněž uvezly zásoby vody a jídla pro celou posádku pouze na jediný den. Většina válečných flotil se proto vždy plavila podél pobřeží, aby muži mohli večer vystoupit na břeh, doplnit zásoby a nechat vyschnout konstrukci svých lodí, čehož ale mohl využít protivník a napadnout jejich ležení.

I když byl beran vynalezen již v 9. století př. n. l., jeho první použití v námořní ozbrojeném střetnutí je doloženo až roku 535 př. n. l. v **bitvě u Alalie**, o které se dochovala pouze krátká zmínka v **Hérodotových Dějinách**. Lodě vyzbrojené beranem na všech starověkých námořních bojištích používaly pouze dva typy taktiky. První byl tzv. *diekplous* („průlom“). Velitel provedl alespoň část svých plavidel za nepřátelské linie, zde nechal svou jednotku provést obrat a zahájil útok berany (tzv. „tarasování“) na nechráněné záď protivnickových lodí. Druhá snadnější taktika byla *periplous* („obeplutí“). Útočící flotila prostě obeplula nepřátelské síly na křídlech a opět zaútočila zezadu.

Složení lodních posádek je prameny nejpodrobněji zachyceno u athénských námořních sil, které tvořilo zhruba 250 dříve popsaných triér. Všechna plavidla vlastnil stát a vždy je na jeden rok pronajímal bohatým občanům, kteří poté zastávali funkci kapitána (*triérarchos*). Nový velitel musel také za své peníze udržovat plavidlo schopné plavby a najmout v Athénách nebo v zahraničí celou posádku, tvořenou až 200 námořníky (*epibatai*). Kromě dříve uvedených 170 veslařů se na lodi rovněž plavilo 10 hoplítů, 4 lučištníci a lodní důstojníci (kormidelník, pozorovatel, velitel veslařů, hráč na píšťalu a loďař zajišťující nouzové opravy). Veslaři byli většinou najímáni mezi nejchudšími vrstvami obyvatelstva často i s jejich otroky, čímž si vysloužili opovržení mezi svobodnými občany, i když jejich podíl na vítězstvích prakticky ve všech námořních bitvách byl nezanedbatelný. Po zhruba týdenním secvičení se plavidlo s profesionálními muži u vesel stalo hroživou námořní zbraní, přičemž v případě invaze mohli být veslaři vyzbrojeni jako lehká pěchota a zapojit se do boje jako ochrana falangy hoplítů.

Vojenské reformy Filipa II. Makedonského

Když se Filip stal v roce 359 př. n. l. prozatím jen regentem makedonského království, musel ihned pokračovat ve válečném konfliktu, ve kterém zahynul jeho starší bratr Perdikkás III. Když se jeho jednotkám podařilo porazit invazní vojsko, mohl se začít věnovat reformám svých ozbrojených sil, k čemuž využil především vojenské inovace, které prostudoval jako rukojmí v Thébách. Nejdříve navýšil počet svých infanteristů z původních 10 000 na 30 000 mužů. Pravděpodobně podle dříve popsaných úprav velitele Ífikrata vyzbrojil svou těžkou pěchotu (*pezhetairoi*) 5,5 m – 7 m dlouhým kopím, které se nazývalo *sarisa* či *sarissa*. Nová výzbroj umožnila, aby se hloubka **makedonské falangy** zvýšila na 16 řad (běžně se hoplité formovali pouze do 8). Jelikož jednotlivé linie stály za sebou ve vzdálenosti necelého 1 m, mohli se do boje zapojit muži až 11. řadě, přičemž prvních pět linií drželo své sarissy vodorovně a zbytek je držel nakloněné a opřené o ramena svých spolubojovníků, čímž jim zajišťoval další ochranu proti nepřátelským střelám. Infanteristé dostali štít *aspis* s průměrem pouhých 60 cm, čímž se zvýšily jejich manévrovací možnosti na bojišti. Když vojáci zaujali „otevřenou“ nebo „volnou“ formaci, byl rozstup mezi jednotlivými muži 1,8 – 2 metry. V tzv. „husté“ či „přechodné“ formaci (*pucne* nebo *pycne*) se rozstup snížil na pouhých 0,9 – 1 m a v případě prudkého tlaku nepřítele mohl velitel nařídit *sunaspismos* nebo *synaspismos* (štíty na doraz), kde pěšáci zmenšili vzdálenosti mezi sebou na pouhých 30 – 45 cm.

Děsivá makedonská falanga byla zranitelná na bocích a také v týlu, pročež potřebovala ochranu dalších armádních složek, se kterými musela úzce spolupracovat. Kromě najatých jednotek žoldáků popsanou funkci plnila **lehká pěchota**, jejíž součástí byla asi i zvláštní úderná jednotka **hypaspistů**. Jelikož se o nich v pramenech nedochovaly žádné podrobnější informace, mohou moderní historikové vytvářet pouze teorie, jakou funkci „nosiči štítů“ plnili na bitevním poli. V armádách řeckých městských států se nejspíš jednalo o skupiny otroků, jejichž úkolem bylo nosit svým pánům těžkou zbroj. V makedonském vojsku se pravděpodobně jednalo o původní jednotky *peltastů*, které po reformách Filipa II. Makedonského vytvářely tradiční řecké falangy a odrážely výpady nepřátelských sil proti křídům makedonských těžkooděnců. Po smrti Alexandra III. Velikého roku 323 př. n. l. pravděpodobně *hypaspisté* vytvořili elitní útvary pěchoty. Asi nejslavnějším byly tzv. **stříbrné štíty** (*argyraspidés*), které se proslavily především na bojištích válek diadochů jako neporazitelná jednotka válečných veteránů.

Filip II. také zvýšil počty svých **kavaleristů** z původních 600 až na 4000. Elitní součást válečné jízdy představovali tzv. **hetairoi** (králova družina) tvoření makedonskými šlechtici, jejichž velení se již kolem roku 338 př. n. l. ujal mladý Alexandr III. Každý jezdec byl vybaven kyrysem, 2 metry dlouhým kopím a mečem (asi krátký řecký meč *kopis*). I když se již používala sedla, kavalérie stále neznala třmeny. Součástí makedonské kavalérie byli také paionští, řečtí, thráčtí a thesalští jezdci a jízdní lučištníci aj. Filip II. přetvořil nepočtené jízdní jednotky v hlavní údernou sílu své nové armády. Kavaleristé vytvářeli na bitevním poli tzv. **jezdecké klíny**, což byla trojúhelníková formace určená k prorážení nepřátelských linií. Jelikož i válečná jízda úzce spolupracovala s těžkou pěchotou, mohli makedonští velitelé používat taktiku **kladiva a kovadliny**. Zatímco pěší falanga na sebe vázala značnou část nepřátelských sil, jednotky kavalérie napadly protivníkův tyl nebo křídla a většinou prorazily jeho linie. Speciálním typem válečné jízdy byly jednotky slonů, které makedonské ozbrojené síly zařadily do své výzbroje po indickém tažení Alexandra III. Velikého. Po roce 323 př. n. l. se staly významnou součástí armád většiny diadochů a dokonce se poprvé ocitly na evropských bojištích. Kromě mahauta tvořili osádku kopiníci a lučištníci, kteří na hřbetu zvířete operovali jako na mobilní palebné platformě. Každého tlustokožce podporoval i malý oddíl pěchoty (např. v armádě indického panovníka Póra každé zvíře chránilo 13 pěšáků). Jelikož se ale sloni snadno vyplašili a často se obrátili proti vlastním liniím, které prorazili, jejich využití na bitevním poli bylo značně problematické a nebezpečné.

Rovněž týlové jednotky byly reformovány. Zatímco hoplité se museli většinou spoléhat na vlastní otroky, v makedonském vojsku nesl jeden muž „mlýn na obilí a stanová lana“

pro deset pěšáků na 30 dní. Pouze jezdcům byli ponecháni osobní sluhové. Popsaná reforma umožnila armádám Filipa II. a Alexandra III. přesunovat se na bojiště rychlostí, která jejich protivníky ohromovala a zároveň děsila. Makedonští vojáci rovněž prodělávali intenzivní výcvik zahrnující i celodenní pochody, což byla opět v antickém balkánském vojenství novinka, jelikož hoplité se sami museli starat o svou fyzickou zdatnost. Další inovací bylo zavedení beranidel, obléhacích věží a dalších složitých technických zařízení do výzbroje nové makedonské armády. Ozbrojené síly řeckých městských států podobná zařízení stále ještě nezavedla do svých arzenálů, a proto se při obléhání vždy spoléhala na vyhladovění svých protivníků. Ničivou sílu makedonských obléhacích zbraní demonstroval Alexandr III. Veliký během svého perského a indického tažení a Démétrios I. Poliokétés („obléhatel měst“), když nechal vybudovat největší historicky doloženou obléhací věž Helepolis. Ve výzbroji makedonského vojska se rovněž objevily první verze katapultů (*euthytonon* a *palintonon*) a také předchůdci pozdější *balisty* a *kuše* (*gastraphetes*, *katapulta* a *lithobolos*). Popsaná zařízení dokázala vrhat těžké kamenné objekty (často koule) nebo desítky centimetrů dlouhé střely na vzdálenost několika stovek metrů a kromě ostřelování obležených měst mohla být používána na bojišti jako starověké verze moderního dělostřelectva.

I jednotlivé složky nové makedonské armády se členily na menší bojové útvary. Nejmenší jednotkou makedonské falangy byl **lochos**, ve kterém sloužilo 16 mužů. Čtyři popsané jednotky utvářely **tetrarchii** (64 vojáků), přičemž spojením dvou se utvářela **taxiarchia** (128 pěšáků) a čtyř vznikala **syntagma** nebo **spiera** (256 těžkooděnců). Na dalším stupni v armádní organizaci makedonských ozbrojených sil byla **chiliarchie** (též **taxis** složený ze čtyř syntagem, celkem 1024 nebo 1500 *pezhetairoi*). Na další úrovni armádní struktury byla tzv. **phalanx** tvořená 4 nebo 6 menšími bojovými útvary (asi 4096 – 9000 mužů), které byly v makedonském vojsku pouze čtyři, jelikož většina autorů odhaduje, že celkovou pěchotu zreformované makedonské armády tvořilo zhruba 16000 *pezhetairoi*. Aby mohla phalanx operovat jako samostatné bojové uskupení, především během **válek diadochů** na přelomu 4. a 3. století př. n. l., bylo k ní přiřazeno 2000 *peltastů*, 1000 *psiloi* a asi 1000 kavaléristů. I elitní těžkou jízdu (*hetairoi*) tvořenou asi 1 800 jezdci rozdělil již Filip II. na osm menších jednotek (asi 225 vojáků), které se nazývaly **ilae**. Po smrti Alexandra III. Velikého museli jeho nástupci a bývalí velitelé operovat na bojištích s mnohem menšími jednotkami, jelikož si museli rozdělit přeživší jednotky svého zesnulého panovníka. Uvedené nesrovnalosti u některých armádních jednotek jsou způsobeny podobností jejich názvů s některými jednotkami tradičních falang řeckých městských států.